

M I S C E L L A N E A

Dariusz Dąbrowski

Czy istniało dwóch synów Daniela Romanowicza o imieniu Mścisław? Przyczynek do genealogii Romanowiczów, książąt halicko-wołyńskich

W literaturze, zarówno starszej, jak i najnowszej, panuje pogląd, że Daniel Romanowicz król halicki posiadał jednego syna o imieniu Mścisław¹. Miał on narodzić się jako czwarty z kolei z męskich potomków Daniela i Anny, córki Mścislawa Mścislawowicza Udałego. Za niepodważalny dowód takiego stanu rzeczy uznano, umieszczoną w kronice halicko-wołyńskiej pod błędną datą 6721, wzmiankę następującej treści: *V leto 6721 poja u niego [tj. u Mścislawa Mścislawowicza] Danil dščer imenem Annu i rodišas ot nieja synovi i dšeri perujenec bo hje u niego Irakljei po niem že Lev i po niem Roman Mistislav Ševarno i inni bo mladi otidosa sujeta siego*².

Interpretując niezbyt liczne informacje źródłowe odnoszące się do Mścislawa, badacze doszli do wniosku, że dynasta ten ok. 1253 r. poślubił nieznanego imienia córkę chana Połowców Tegaka. Z małżeństwa tego narodzić się miało dwóch synów, wymie-

¹ M. Gruszewskij, *Istorija Ukraini — Rusi*, t. III, Lwow 1905, s. 568 (tablica genealogiczna); N. de Baumgarten, *Wtoraja wyjetw knjazej Galickich. Potomstwo Romana Mstislawica*, „Letopis Istoriko-Rodolownago Obszczestwa w Moskwe” 1909, t. V, wyp.1(17), s. 25 i in.; idem, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du Xe au XIII siècle*, „Orientalia Christiana”, t. IX-1, nr 35 (V 1927), Roma 1928, tabl. XI, s. 49-50; W. Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*, Warszawa 1959, tabl. 27; B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1966, s. 298 (tablice genealogiczne — Autor pomija w nich Herakliusza Daniłowicza); O. M. Rapow, *Knjażeskie władenija na Rusi w X-perwoj połowinie XIII w.*, Moskwa 1977, s. 190; *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Neue Folge* (oprac. D. Schwennicke) [dalej: ES], t. II, Marburg 1984, tabl. 136; *Litopis Ruskij za Ipatskim spiskom* (przekład na j. ukraiński i oprac. L. Machnowec), Kijw 1989, s. 498 (indeks osobowo-imienny); N. Polonska-Wasylenko, *Istorija Ukraini*, t. I, Kijw 1995 (reprint wydania: Mjunchen 1972), s. 278 (tablica genealogiczna); L. Wojtowic, *Udilni knjazistwa Rjurikowicziw i Gediminowicziw u XII-XVI st. Tablicy*, Lwiw 1996, tabl. 17 (Autor wykorzystuje wcześniejsze swoje prace, niestety dla mnie niedostępne: L. Wojtowic, *Genealogija dinastii Rjurikowicziw*, Kijw 1990; idem, *Genealogija dinastii Rjurikowicziw i Gediminowicziw*, Kijw 1992).

² *Polnoe Sobranie Russkich Letopisej* (dalej: PSRL), t. II, Moskwa 1962 (fototypiczna edycja wydania: Petersburg 1908), 732. W innej kolejności wymienia synów Daniela i Anny, późny i w tym wypadku zdecydowanie mniej wiarygodny niż hipacki, latopis hustyński (PSRL, t. II, Sanktpeterburg 1843, s. 333 (pod 6724 r.): *Danil ze ne protivisja Mstislawu, no i dšcer ego Annu prijat sebję vo zenu, s neju ze imje synov 5: Lwa, Romana, Iraklija, Mstislawa, Swarna*). Nie podając uzasadnienia, inną kolejność narodzin potomków Daniela Romanowicza (Lew, Szwarno, Roman, Mścisław) prezentuje Julius Forssman. Autor ten pomija również Herakliusza (J. Forssman, *Die Beziehungen altrussischer Fürstengeschlechter zu Westeuropa*, Bern 1970, tabl. VII). Marta Font, wymieniając tylko trzech Daniłowiczów, przedstawia w tablicy genealogicznej, bez komentarza, następującą kolejność ich starszeństwa: Szwarno, Lew, Mścisław (M. Font, *Ororszorszag, Ukrajna, Rusz. Fejezetek a keleti szlavok korai tortenetebol*, Pecs 1995. Za udostępnienie tej pracy serdecznie dziękuję dr. Stanisławowi Sroce). Na ostatnim miejscu wśród Daniłowiczów występuje Mścisław również w pracach: *Boleslaw-Jurij II, krjaz wsej Małoj Rusi. Sbornik materialow i izslyedowanij*, S-Peterburg 1907, s. 67 (tablica genealogiczna Romanowiczów); M. Korduba, *Boleslaw-Jurij II. Ostannij samostijnij wołodar galicko-wołyńskiej derzawki z nagodi 600-littja jogo smerti*, „Minule i Suczasje”, c.7, Kijw 1940, s. 28 (tablica genealogiczna).

niony jedyny raz w *Latopisie hipackim* pod 6788 (1280 r.) Daniel oraz znany wyłącznie późnym kronikom litewsko-ruskim i autorom staropolskim, Włodzimierz. Umrzeć miał Mściśław po 1292 r. Zaznaczyć jeszcze należy, że w literaturze nie odnajdujemy próby ustalenia nawet przybliżonej daty narodzin interesującego nas księcia³.

Jak sądzę, przedstawione wnioski badawcze wymagają gruntownej weryfikacji, w rezultacie której uprawnione będzie postawienie tezy zakładającej możliwość istnienia dwóch synów Daniela Romanowicza noszących imię Mściśław. Do przyjęcia takiego poglądu skłania mnie szczegółowa analiza źródeł dotyczących omawianego problemu.

Zacznijmy od krytyki wewnętrznej wzmianki kroniki halicko-wołyńskiej, zawierającej listę potomków Daniela i Anny Mściśławówny, przy czym interesować nas będzie m.in. ustalenie przynajmniej przybliżonego czasu jej powstania. Jak wyraźnie widać składa się ona z dwóch elementów. Pierwszy, stanowi informacja o poślubieniu przez starszego Romanowicza córki Mściśława Mściśławowicza Udałego. Jest to fragment narracyjnej opowieści o opanowaniu przez księcia nowogrodzkiego Halicza, podanej w *Latopisie hipackim* pod 6720 r. Omawiane wydarzenia datować należy na połowę 1217 r.⁴ Drugim elementem analizowanej wzmianki jest właśnie lista potomków Daniela Romanowicza i Anny, zawierająca imiona pięciu synów oraz informacje o nieznannej liczbie córek, a także dzieci zmarłych w młodym wieku, co zgodnie z sugestią N. de Baumgartena, można rozumieć jako: „w kołyśce”⁵.

Lista ta stanowi bez wątpienia interpolację odnoszącą się do czasów późniejszych niż otaczające ją wiadomości. Władimir Paszuto, autor bodaj najdokładniejszej analizy omawianego źródła, uznał zawierającą ją część latopisu za przynależną do tzw. „książęcego zwodu 1246 r.”, zestawionego, według jego opinii, przez kanclerza Daniela i późniejszego metropolitę Rusi, Cyryla, około 1246 r.⁶

Istnieją jednak poważne przesłanki, pozwalające przyjąć, że spis Daniłowiczów mógł powstać wcześniej, a przynajmniej oddaje czas nieco wcześniejszy. Pod rokiem 6748 (1240 r.) kronikarz donosi o podróży starszego Romanowicza z nie wymienionym z imienia synem na Węgry, w celu uzyskania dla niego ręki córki króla Beli IV⁷.

³ N. de Baumgarten, *Wtoraja wjetw*, s. 25–27, 37–42 (Autor uważa, że Mściśław zmarł po 1300 r. W późniejszej swej pracy Baumgarten zmienił pogląd co do daty śmierci interesującego nas księcia, umiejscawiając ją po 1292 r. (*Généalogies*, tabl. XI, s. 50); W. Dworzaczek, op. cit., tabl. 27; ES, t. II, tabl. 136; L. Wojtowic, *Udilin*, tabl. 17. Gruszewskij nie podaje informacji o ślubie Mściśława. Jako jego syna wymienia tylko Daniela, uważając, że narodził się on około 1260 r. (M. Gruszewskij, *Istorija*, t. III, s. 568, 570). Forssman uznaje, że Mściśław ożenił się z córką chana Połowców Tegaka. Nie podaje jednak daty zawarcia tego związku, ani potomstwa księcia (J. Forssman, op. cit., tabl. VII).

⁴ PSRL, t. II, 731–732. D. Dąbrowski, *Małżeństwa Daniela Romanowicza (aspekt polityczny i genealogiczny)*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, pod red. A. Radziwińskiego, A. Supruniuk i J. Wroniszewskiego, Toruń 1997, s. 44–45.

⁵ N. de Baumgarten, *Généalogies*, tabl. XI.

⁶ W. T. Paszuto, *Oczerki po istorii Galicko-Wołyńskiej Rusi*, Moskwa 1950, s. 30–31, 90–92. Mam poważne wątpliwości czy istotnie utożsamiać należy Cyryla, „pieczętnika” Daniela Romanowicza, z noszącym to imię metropolitą Rusi, desygnowanym na to stanowisko przez księcia halicko-wołyńskiego. Przeciw uznawaniu wspomnianych Cyryłów za tę samą osobę wypowiedział się już na przykład Michail Bulgakow (metropolita Makarij) w swej historii ruskiej cerkwi (Makarij, *Istorija ruskiej cerkwi w period mongolskiej*, t. IV, kn. 1, Sanktpeterburg 1886, dod. I na s. 309–310). Ostatnio notkę poświęconą Cyrylowi, zaprezentował Jarosław Szczapow. Autor stwierdził, że pogląd o tożsamości kanclerza Cyryla z noszącym to imię metropolitą jest tylko hipotezą, mającą jednak trudne do zlekceważenia podstawy (Ja. N. Szczapow, *Gosudarstwo i cerkiew DREWNEJ Rusi X–XIII ww.*, Moskwa 1989, s. 204–206. Tam też literatura tematu, do końca lat siedemdziesiątych). Przedstawiony przez Władymira Paszuto podział kroniki halicko-wołyńskiej na poszczególne zwody jest, moim zdaniem, najdokładniej motywowany, lecz naturalnie nie jedyny. Por. np.: A. I. Gensorskij, *Galicko-Wołyński litopis (Proces skladannja; redakcii i redaktori)*, Kijw 1958. Podstawową literaturę tematu podaje Andrzej Poppe (*Latopis ipatjewski*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. III, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy i Z. Stiebera, Wrocław 1967, s. 20–21).

⁷ PSRL, t. II, 787. M. Gruszewskij, *Chronologija podij galicko-wołyńskiej litopisi*, „Zapiski Naukowo-Towaristwa imeni Szewczenka”, t. XLI, 1901, z. 3, Lwów 1901, s. 29, 66; idem, *Istorija*, t. III, s. 56; B. Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 119.

Zakończoną niepowodzeniem akcją ruskiego księcia należy datować na sam koniec 1240 r., tuż przed najazdem Batu na Ruś halicko-wołyńską, a przeznaczonym do ożenku Daniłowiczem był niezaprzeczalnie Lew, o czym świadczą kolejne wzmianki latopisarskie⁸. Tymczasem na wieść o zbliżaniu się mongolskich najeźdźców, żona władcy Halicza wraz z pozostającymi u jej boku dziećmi, schroniła się na ziemiach polskich⁹.

Wyodrębnienie Lwa, którego wiek oscylował wówczas wokół bariery sprawności, spośród reszty rodzeństwa i przeznaczenie go przez Daniela do bez wątpienia prestiżowego i ważnego dla interesów dynastii małżeństwa z córką węgierskiego monarchy, skłania mnie do przyjęcia zbieżnego z poglądami literatury wniosku, że znany wyłącznie z listy Daniłowiczów Herakliusz pod koniec 1240 r. już nie żył¹⁰. Tym samym możliwe jest postawienie hipotezy o powstaniu spisu dzieci Daniela i Anny przed wymienionym rokiem, a dokładniej przed śmiercią Herakliusza. Nie wydaje się bowiem logiczne i prawdopodobne by redaktor omawianego tekstu silnie podkreślał poprzez użycie terminu *perujenjec* starszeństwa potomka, którego w momencie spisania notki nie było już wśród żywych. Stąd też wypływa wniosek, że syn Daniela i Anny o imieniu Mścisław, jeśli żył, przed końcem 1240 r. był dzieckiem pozostającym podobnie jak inni jego bracia, poza Lwem, pod opieką matki. Mógł więc liczyć sobie co najwyżej kilka lat. Nawet zaś jeśliby, zgodnie z sugestią Hieronima Grali, odrzucić możliwość zaistnienia przedstawionej wyżej zależności pomiędzy użyciem przez kronikarza ruskiego wobec Herakliusza terminu *perujenjec* a czasem powstania spisu Daniłowiczów¹¹, i tak niezachwiana pozostanie teza odnośnie małoletniości Mścisława w końcu 1240 r. Wynika to z dwóch powodów. Po pierwsze, pozostawania wówczas wszystkich poza Lwem dzieci Daniela i Anny pod opieką matki. Po drugie, przybliżonych co prawda obliczeń odnośnie dat narodzin poszczególnych potomków interesującej nas pary¹².

Bardzo ważny argument na rzecz tezy o istnieniu dwóch synów Daniela Romanowicza noszących imię Mścisław stanowi czas i kolejność pojawiania się w kronice halicko-wołyńskiej poszczególnych Daniłowiczów, oczywiście już poza omówionym ich spisem.

⁸ PSRL, t. II, 787: *i vorotisja [Daniel] nazad Ugry [...] i ostaviv syna svoego Ugrzech; 789: vysesdu ze Lvovi iz Ugor s bojary Galickymi i pojecha vo Vodavu ko otcju si i rad bys emu otiec*. Pojawienie się na Węgrzech pogłosek o naciąganiu Mongołów, a także działania wojsk mongolskich w kampanii 1241 r. datuje dokładnie między innymi Gerard Labuda (G. Labuda, *Wojna z Tatarami w roku 1241*, „Przegląd Historyczny”, t. L, 1959, s. 204 i przyp. 62). Na ten temat także: W. Korta, *Najazd Mongołów na Polskę w 1241 r. i jego legnicki epilog*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 800, Historia, L, Wrocław 1985, s. 12. Obszerna, doprowadzona do początku lat dziewięćdziesiątych, bibliografia opracowań dotyczących najazdu Mongołów na Ruś, Polskę i Węgry umieszczona jest w pracy pod tytułem: *Spotkanie dwóch światów. Stolica Apostolska a świat mongolski w połowie XIII wieku. Relacje powstałe w związku z misją Jana di Piano Carpiniego do Mongołów*, pod red. J. Strzelczyka, Poznań 1993.

⁹ PSRL, t. II, 787.

¹⁰ M. Gruszewskij, *Istorija*, t. III, s. 568; N. de Baumgarten, *Généalogies*, tabl. XI; W. Dworzaczek, op. cit., tabl. 27; ES, t. II, tabl. 136 (jako datę śmierci Herakliusza podaje r.1240); N. Polonska-Wasylenko, op. cit., t. I, s. 278; L. Wojtowic, *Udilni*, tabl. 17.

¹¹ Hieronim Grala słusznie zwrócił uwagę, że latopis dworski, nawet jeśli był spisany u schyłku lat siedemdziesiątych XIII w., nie powinien przy sporządzaniu listy Daniłowiczów pominąć Herakliusza, o ile ten urodził się około 1218 r. a zmarł np. w 1238 r., bowiem miał do czynienia z dorosłym księciem. Powyższą opinię warszawski historyk zawarł w liście do mnie z 22 listopada 1998 r. Korzystając z okazji chciałbym drowi Hieronimowi Grali podziękować za łaskawe zwrócenie uwagi na mój tekst i opatrzenie jego roboczej wersji szeregiem cennych spostrzeżeń.

¹² Zwróćmy uwagę, że w małżeństwie Daniela i Anny przyszło na świat co najmniej dziesięcioro dzieci. Wspomniany mariaż został zawarty latem 1217 r., zaś przestał istnieć najpóźniej około 1245 r. Jest wysoce prawdopodobne, że Anna Mścisławówna, wychodząc za Daniela była jeszcze osobą bardzo młodą. W każdym razie dzieci z interesującego nas związku zaczęły przychodzić na świat dopiero w latach dwudziestych XIII w. Mścisław, według niepodważalnego przekazu spisu Daniłowiczów był czwartym z kolei synem Daniela i Anny. Zapewne miał jeszcze starsze od siebie siostry, Perejasławę i Anastazję [?], w rezultacie zajmował wśród rodzeństwa mniej więcej szóste miejsce pod względem starszeństwa. Jeśli więc uwzględnimy, że drugi pod względem wieku wśród Daniłowiczów, Lew, według wszelkiego prawdopodobieństwa urodził się pomiędzy 1225 a 1228 r., to Mścisław, patrząc nawet tylko z perspektywy statystycznej, nie mógł przyjść na świat wcześniej niż około 1231 r. (a zapewne faktycznie jeszcze kilka lat później), co implikuje wniosek, że w okresie najazdu Batu był kilkuletnim dzieckiem. Niestety, nie dysponując tutaj miejscem na rozwinięcie rozważań odnośnie chronologii życia potomstwa Daniela i Anny, chciałbym zaznaczyć, że znalazły one swe miejsce w mej niepublikowanej pracy poświęconej polityce małżeńskiej Romanowiczów.

Pierwszy odnotowany zostaje Lew. Naturalnie, chodzi o wspomniany wyżej epizod matrymonialny z końca 1240 r. Następnie, książę ten wzmiankowany jest regularnie i często, przy czym pod 6753 i 6757 r. (w rzeczywistości, odpowiednio 1244 i 1245 r.) latopis określa go mianem „młodego wiekiem”¹³. Jako drugi pojawia się pod 6761 r. (faktycznie — najpóźniej na przełomie 1251/1252 r.) Roman. *Latopis hipacki* informuje wówczas o jego udziale w zwycięskim dla książąt halicko-wołyńskich ataku na Grodno¹⁴. Podobnie jak Lew, Roman od tej pory gości na kartach naszego źródła często. Wbrew kolejności spisu potomków Daniela i Anny, następny po Romanie wymieniony zostaje nie Mścisław, lecz najmłodszy według listy, Szwarno. Pierwszy raz odnotowuje go Latopis hipacki pod 6763 r. (faktycznie — 1254/1255 r.) we fragmencie poświęconym zawarciu pokoju pomiędzy Rusią Czerwoną i Litwą. Reprezentujący stronę litewską syn wielkiego księcia Mendoga, Wojsielk, oddał wówczas Szwarnowi za żonę nieznanego imienia siostrę¹⁵. Kolejny raz latopisarz wspomina Szwarną z okazji jego uczestnictwa w zorganizowanej przez króla Daniela na przełomie 1255/1256 r. wyprawie na Jaćwież, przy czym podkreślony zostaje wówczas, jedyny zresztą raz, jego młody wiek¹⁶. Analogicznie jak w wypadku starszych braci, w następnych latach Szwarno wzmiankowany bywa regularnie.

Tymczasem, co zastanawiające, o Mścisławie wymienionym w spisie potomstwa Daniela i Anny przed Szwarnem, pierwszy raz pojawia się informacja dopiero pod 6781 r., jako o uczestniku relacjonowanej przez *Latopis ipatiewski* wyprawy Bolesława Wstydliwego, posiłkowanego przez Romanowiczów, na Śląsk. Akcja ta faktycznie miała miejsce w pierwszej połowie 1271 r.¹⁷

Tak więc stajemy w obliczu intrygującej sprzeczności. Istnieje trudna do zlekceważenia rozbieżność pomiędzy kolejnością narodzin synów Daniela i Anny podaną w latopisarskim spisie, którego wiarygodności nie ma podstaw podważać, a czasem pierwszych ich źródłowych wystąpień. Zwróćmy uwagę, że pomiędzy pierwszymi wzmiankami o Lwie i Romanie mija 11–12 lat, przy czym starszy z braci jeszcze w 1245 r. wspomniany jest jako „młody wiekiem”, gdy tymczasem młodszy występuje 6–7 lat później bez takiego określenia. Z kolei pierwsze wystąpienia Romana i Szwarną dzielą, najmniej dwa, najwięcej cztery lata. W tym wypadku drugi z wymienionych dynastów występuje z mianem: „młody wiekiem”. Tymczasem pierwsza wiadomość o Mścisławie, według listy starszym przecież od Szwarną, odnotowana jest w kronice halicko-wołyńskiej dopiero 17 lat po pierwszym wystąpieniu „młodszego brata”. Lew pojawia się z kolei w naszym źródle aż o 31 lat wcześniej niż Mścisław.

Przedstawiona rozbieżność jest tym bardziej zastanawiająca, jeśli uwzględni się charakter halicko-wołyńskiej części *Latopisu hipackiego*. Nosi ona formę kroniki (*gesta*), w której zarejestrowane są przede wszystkim najistotniejsze wydarzenia polityczne, godne zanotowania czyny władców, oprócz tego nieco ciekawostek. Wyjątkowo niewiele jest natomiast wyodrębnionych wzmianek o charakterze czysto genealogicznym, na przykład takich jak informacje o narodzinach poszczególnych przedstawicieli dynastii, czy nawet o zawieranych przez nich małżeństwach. Tak więc kolejni książęta pojawiają się w orbicie zainteresowań latopisarza dopiero w momencie, gdy są zmuszeni przez okoliczności uczestniczyć w jakichś ważnych z punktu widzenia autorów zapisach wydarzeniach, jak choćby w wyprawach wojennych albo układach pokojowych. Moim zdaniem, można też zaryzykować twierdzenie, że pojawienie się danego Romanowicza na kartach zwodów halicko-wołyńskiej części *Latopisu hipackiego* oznacza początek czynnego lub choćby biernego funkcjonowania na arenie politycznej, zasadniczo

¹³ PSRL, t. II, 797 (pod 6753 r. — faktycznie: 1244 r.), 802, 804 (pod 6757 r. — faktycznie: 1245 r.).

¹⁴ Ibidem, t. II, 819.

¹⁵ Ibidem, t. II, 830.

¹⁶ Ibidem, t. II, 831.

¹⁷ Ibidem, t. II, 870. Wspomniane wydarzenia datuje dokładnie B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931, s. 59 i przyp. 7.

zbieżnego z osiągnięciem wieku sprawnego, choć naturalnie umotywowane odstępstwa od tej zasady odnajdujemy¹⁸.

Tym bardziej dziwi tak opóźnione w stosunku do braci wystąpienie w latopisie Mścisława, szczególnie, że nie ma najmniejszych podstaw by tłumaczyć absencję źródłową księcia jakimiś wyjątkowymi względami.

Przytoczone argumenty nasuwają jednoznaczny wniosek. Mścisław pojawiający się na kartach kroniki halicko-wołyńskiej regularnie od 1271 r. musiał być znacznie młodszy od swych braci. Nie jest więc tożsamy z noszącym to samo imię synem Daniela i Anny, wymienionym na czwartym, przedostatnim miejscu listy potomków wspomnianej pary.

Uważam też, że Mścisław ze spisu Daniłowiczów zmarł nie osiągnąwszy wieku sprawnego, niedługo zapewne po sporządzeniu tej listy, może na samym początku lat czterdziestych XIII w. Jego brat imiennik był natomiast owocem drugiego małżeństwa starszego Romanowicza, z bratanicą wielkiego księcia litewskiego Mendoga. Litewski mariaż Daniela doszedł według mnie do skutku, ostrożnie biorąc, pomiędzy 1242 a październikiem 1245 r.¹⁹ Tak więc, narodziny dziecka z owego związku przypaść mogły najwcześniej na 1243 r., choć skłonny jestem tę datę przesunąć ku latom 1247–1250. Wniosek ten wyprowadzam przede wszystkim na podstawie dwóch latopisarskich wzmianek. Pierwsza z nich odnosi się do odbywających się najpóźniej na początku listopada 1259 r. uroczystości ślubnych Olgi Wasylkówny i Andrzeja Wsiewołodowicza księcia czernihowskiego. Opisując ceremonię kronikarz podaje, że brał w niej udział, obok innych książąt, Daniel wraz z oboma swoimi synami, Lwem i Szwarnem²⁰. Podobnie, pod 6770 r., informując o zjeździe Romanowiczów z Bolesławem Wstydlwym, latopisarz zaznacza, że obecny był tam Daniel wraz z oboma swoimi synami, Lwem i Szwarnem²¹. Zwrot: „wraz z oboma swoimi synami”, rozumiem przy tym, pozostając w zgodzie z duchem latopisarskich informacji, jako: „wraz z synami odgrywającymi w danym momencie samodzielnią rolę w polityce”²².

Jak sądzę, przytoczone wzmianki wskazują, że zarówno pod koniec 1259 r., jak i trzy lata później, tylko dwóch Daniłowiczów, Lew i Szwarno, było w wieku umożliwiającym aktywność polityczną. Obaj byli żonaci i być może posiadali wyznaczone nadziały, co jest, przynajmniej w wypadku Lwa w zasadzie pewne. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy więc przyjąć, że w tym czasie Mścisław „starszy” już nie żył, a Mścisław „młodszy” był z kolei zbyt młody. Zakładając, że urodził się pomiędzy 1247 a 1250 r., miałby w 1259 r. lat 9/12, a w 1262 r. odpowiednio 12/15. Wniosek mój wzmacnia zupełny brak wzmianek na temat Mścisława Daniłowicza w *Latopisie hipackim*, a także w innych źródłach, aż po początek 1271 r. Tymczasem dorastający i dorosły Daniłowicz miałby nieraz szansę uczestniczyć w ważnych, godnych zanotowania wydarzeniach.

Nadanie przez Daniela potomkowi z drugiego małżeństwa imienia Mścisław również nie może budzić zdziwienia, gdyż należało ono przecież do zasobu antropoonomastycz-

¹⁸ Do umotywowanych odstępstw zaliczyć możemy między innymi: występowanie w latopisie małoletnich Daniela i Wasylka Romanowiczów (ze względu na ich sieroctwo), czy udział niepełnoletnich książąt w wyprawach wojennych, albo też, wyznaczenie przez Daniela do prestiżowego mariażu z córką króla Węgier, syna Lwa, według wszelkiego prawdopodobieństwa pozostającego w 1240 r. na pograniczu wieku sprawnego.

¹⁹ D. Dąbrowski, *Małżeństwa Daniela*, s. 48–50.

²⁰ PSRL, t. II, 848: *svadba bys u Vasilka knjazja u Volodimerje gorodje naca otdavati dscer svoju Olgu za Andrjea knjazja Vsevolodica Czernigovu [...] bjaset ze tu brat Vasilkov Danilo knjaz so objeima synoma svoimi so Lvom i so Svarnom i trjech knjazej mnogo.*

²¹ Ibidem, t. II, 857–858: *Bys snem Ruskim knjazem s Ljadskim knjazem s Boleslavom i snimasasja v Ternavje Danilo knjaz so objeima synoma svoima so Lvom i so Svarnom a Vasilko knjaz so swoim synom Volodimerom.*

²² Sądzę, że udział w zjeździe w Tarnawie mogącego liczyć wówczas około 13–15 lat Włodzimierza Wasylkowicza należy właśnie do wspomnianych w przypisie 17 umotywowanych odstępstw od reguły „pojawiania się na kartach Latopisu ipatiewskiego książąt samodzielnych”. Włodzimierz był jedynym synem i spadkobiercą Wasylka. Uczestnictwo wspomnianego księcia w obradach tarnawskich można chyba uznać za przejaw przygotowywania go przez ojca do przejścia w przyszłości władzy.

nego wołyńskiej gałęzi Rurykowiczów, do której opisywani dynaści należeli. Nosił je między innymi dziad Daniela, syn księcia kijowskiego Izjasława Mściśławowicza.

Znamy też wypadki nadawania przez Rurykowiczów nowo narodzonemu potomkowi takiego samego imienia jakie nosił jego wcześniej zmarły brat. Na przykład, dwóch Mściśławów odnotowują źródła wśród synów księcia smoleńskiego Dawida Rościsławowicza. Starszy z nich zmarł w 1187 r., młodszy urodził się w r. 1193²³.

Przyjęcie zaproponowanego rozwiązania dobrze tłumaczy znacząco opóźnione w stosunku do Lwa, Romana i Szwarna, pojawienie się na kartach *Latopisu hipackiego* Mściśława (dla ułatwienia oznaczymy go rzymską cyfrą „II” w nawiasie), zaburzenie kolejności źródłowego zaistnienia Daniłowiczów, a przede wszystkim wpływającą stąd różnicę wieku pomiędzy Mściśławem (II) i pozostałymi braćmi.

Przeciwko tezie o istnieniu dwóch Mściśławów Daniłowiczów przemawiają natomiast dwa wydawałoby się niepodważalne fakty. Po pierwsze, funkcjonowanie odnotowanego w *Latopisie hipackim* pod 6761 r. (faktycznie — najpóźniej na przełomie 1251/1252 r.) związku małżeńskiego nie wymienionego z imienia, a powszechnie przez literaturę identyfikowanego z Mściśławem, Daniłowicza z córką chana Połowców Tegaka²⁴. Po drugie, wzmiankowanie przez kronikę halicko-wołyńską pod 6788 r. syna Mściśława, Daniela, jako uczestnika wyprawy książąt ruskich i Mongołów na Małopolskę²⁵.

Jak przypuszczam, uda mi się w sposób wiarygodny wyjaśnić, że przedstawione wydarzenia nie stoją jednak w sprzeczności z poglądem zakładającym istnienie dwóch Mściśławów Daniłowiczów.

Passus, na podstawie którego genealodzy uważali Mściśława za zięcia chana Połowców brzmi następująco: *Danilo ze poide s bratom Vasilkom i so synom Lvom i s Polovci so svatom swoim Tegakom*²⁶. Pozwala on, co wyraźnie widać, stwierdzić jednoznacznie tylko tyle, że przed opisywanym wydarzeniem zaistniał związek małżeński pomiędzy dziećmi księcia halickiego i przywódcy Połowców. Mariaż ten interpretuję jako wyraz dążeń Daniela do sojuszu z koczownikami, mającego na celu uzyskanie posiłków na prowadzoną z Litwą od 1249 r. wojnę.

Jak można wywnioskować z informacji latopisu, Połowcy wspierali Romanowiczów przeciw Mendogowi już w 1250 r. Natomiast rok wcześniej walczyli u boku Rusinów z Jaćwingami. Moim zdaniem, najpóźniej na r. 1250 należy więc położyć zawarcie wspomnianego porozumienia, przypieczętowanego właśnie małżeństwem któregoś z Daniłowiczów z Tegakówną. Kolejna wspólna rusko-połowiecka wyprawa na Litwę ruszyła w 1251 r. Następna zaś, w której obok Daniela, jego syna Lwa i książąt pińskich, wziął udział osobiście chan Tegak, kilka miesięcy później. Po niedługim czasie, na przełomie 1251/1252 r., Rusini uderzyli ponownie. Niewykluczone, że znów wspierani posiłkami połowieckimi, choć latopisarz o tym nie wspomina. W przeciwieństwie do poprzednich, ta akcja zakończyła się poważnym sukcesem. Oddziały dowodzone

²³ N. de Baumgarten, *Généalogies*, tabl. IX, s. 41.

²⁴ PSRL, t. II, 818.

²⁵ Ibidem, t. II, 881.

²⁶ Ibidem, t. II, 818. Użyty w tym miejscu kroniki halicko-wołyńskiej zwrot „swat” miał w języku staroruskim kilka znaczeń. Określano w ten sposób wobec siebie ojców lub krewniaków danej pary, nazywano osoby zabiegające o zawiązanie związku małżeńskiego. Tak mogli tytułować się władcy w stosunkach wzajemnych (I. I. Srezniewskij, *Materiały dla Słownika drevno-russkago jazyka*, t. III, Sanktpeterburg 1903, 267–268). Kontekst, w jakim interesujący nas zwrot występuje, pozwala przyjąć, że latopisarz użył go w pierwszym z wymienionych znaczeń. Nie będziemy tutaj rozważać, czy Tegak był ojcem, czy też krewniakiem (jeśli już, z pewnością bardzo bliskim), wydanej za potomka Daniela Romanowicza osoby. Warto natomiast w tym miejscu przypomnieć, że termin „swat” pojawił się na kartach kroniki halicko-wołyńskiej zaledwie dwa razy. Pierwszy z wypadków już znamy, drugi zaś, odnosi się do zaprezentowanego również epizodu, mianowicie podjętej przez Daniela Romanowicza próby ożenienia (zaręczenia) Lwa z córką Beli IV. Latopisarz stwierdził wówczas, że Daniel chciał wejść z królem węgierskim *v ljubov svatstva* (PSRL, t. II, 787). Jak widać, w tym przypadku mamy zdecydowanie do czynienia z matrymonialnym znaczeniem interesującego nas pojęcia, co tylko może potwierdzać przyjęte przez nas rozumienie stosunku powinowactwa zachodzącego pomiędzy Danielem Romanowiczem i Tegakiem.

przez Wasylka Romanowicza i wtedy właśnie wspomnianego pierwszy raz w kronice halicko-wołyńskiej Romana Daniłowicza, zdobyły Grodno²⁷.

Wymienienie Romana jako aktywnego uczestnika kampanii, w których udział brali również Połowcy, skłania mnie do przyjęcia wniosku, że to właśnie za niego wydana została córka Tegaka. Nie jest możliwe aby jej mężem został, uczestniczący również w tych działaniach zbrojnych Lew, gdyż od okresu pomiędzy połową 1246 a połową 1247 r. pozostawał on w związku z Konstancją, córką Beli IV. Następny Daniłowicz, Szwarno, był z kolei zbyt młody. Mściśław natomiast, jak wiemy, pojawia się na kartach latopisu dopiero w 1271 r.

Związek Romana z Tegakówną bez wątpienia długo nie przetrwał. Być może z powodu szybkiej śmierci chanówny. Zwróćmy tutaj uwagę, że brak informacji odnośnie zgonu żony któregoś z Romanowiczów nie jest niczym wyjątkowym. Kronika halicko-wołyńska nie odnotowała dla przykładu faktu śmierci tak przecież znaczącej osobistości jak wdowa po Romanie Mściśławowiczu. Źródło nasze milczy również na temat zgonów obu żon Daniela Romanowicza i pierwszej małżonki jego brata Wasylka.

Prawdopodobne jest także, że Daniel, chcąc wykorzystać jedyne obok Lwa dorosłego syna do rozgrywek o tron austriacki, do których w 1252 r. ponownie się włączył, zerwał to małżeństwo ze względów politycznych, co nie byłoby pierwszym wśród Monomachowiczów wołyńskich takim przypadkiem²⁸. W każdym razie około połowy 1252 r. Roman ożeniony został z bratanicą ostatniego księcia Austrii z dynastii Babenbergów, Gertrudą²⁹. Mariaż ten był koniecznym warunkiem do uzyskania praw sukcesyjnych po Fryderyku Bitnym. Losy jego są też najlepszym dowodem potwierdzającym instrumentalne traktowanie przez Daniela małżeństw swych dzieci, pojmowanych wprost jako środek w doraźnych rozgrywkach politycznych. Gdy okazało się, że Roman nie ma szans na utrzymanie się w Austrii, powrócił on na Ruś, a jego związek z Gertrudą uległ rozpadowi. Wkrótce też wspomniany książę ożenił się ponownie, tym razem z córką Gleba, dynasty posiadającego swe włości na pograniczu wołyńsko-litewskim. Małżeństwo to służyć miało przypuszczalnie wzmocnieniu pozycji Romana jako władcy Rusi Czarnej, otrzymanej od Mendoga i Wojsielka na mocy układu pokojowego zawartego pomiędzy Romanowiczami i Litwą w 1254 r.³⁰

Widzimy więc wyraźnie, że identyfikacja zięcia Tegaka z Mściśławem niekoniecznie musi być słuszna. Prawdopodobniejsza jest chyba jednak wersja, według której Tegakówna była pierwszą żoną Romana Daniłowicza, a mariaż ten przestał istnieć z powodu śmierci Połowczanki lub został rozwiązany ze względów politycznych. Dodajmy, że

²⁷ Ibidem, t. II, 819. Na temat chronologii poszczególnych epizodów z wojny domowej na Litwie, w której udział też brali Romanowicze i inne siły zewnętrzne, patrz np. J. Latkowski, *Mendog król Litwy*, Kraków 1892, s. 36–50, 68–70; M. Gruszeński, *Chronologija podij*, s. 35–36, 37–38, 67–68; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. I, Warszawa 1933, s. 67–71; E. Gudavicius, *Mindaugas*, Vilnius 1998, s. 212–242 (na wymienionych stronach, całość wydarzeń związanych z tą wojną, wraz z chrztem i koronacją Mendoga).

²⁸ Roman Mściśławowicz, ojciec Daniela, zerwał swe małżeństwo z córką Ruryka Rościsławowicza, Predsławą (*Letopis po spisku Lawrentija*, Sanktpeterburg 1897, s. 392 [dalej: L. lawr.]; H. Grala, *Drugie małżeństwo Romana Mściśławowicza*, „Slavia Orientalis”, r. XXXI, 1982, nr 3–4, s. 115. Chciałbym przy okazji zwrócić uwagę na intrygujące zjawisko. Połowcy wzmiankowani są przez kronikę halicko-wołyńską po raz ostatni właśnie przy okazji relacjonowania wyprawy, w której udział wziął chan Tegak. W późniejszym okresie, co nader ciekawe, latopis hipacki nie odnotowuje żadnej informacji na ich temat. Czy nie można by przypadkiem tego zjawiska interpretować jako świadectwa zdecydowanego pogorszenia się stosunków czerwonorusko-połowieckich, wywołanego być może porzuceniem przez Romana chanówny?

²⁹ Poślubienie przez Romana Daniłowicza Gertrudy Babenberg wzmiankowane było w literaturze wielokrotnie, zob. np.: I. Szaraniewicz, *Die Hypatios-Chronik als Quellen. Beitrag zur österreichischen Geschichte*, Lemberg 1872, s. 71–72 i przyp. 361 na s. 133; M. Wertner, *Die Regierung Bela's des Vierten*, „Ungarische Revue”, r. XIII 1893, cz. VIII–IX, s. 371; M. Gruszeński, *Istorija*, t. III, s. 518; H. Meier, *Gertrud Herzogin von Österreich und Steiermark*, „Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark”, r. XXIII, 1927, s. 10; K. Lechner, *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976–1246*, Wien-Köln-Graz 1976, s. 306; J. Zemlička, *Stoleti poslednich Přemyslovců (Česky stat a společnost ve 13. století)*, Praha 1986, s. 76–77; G. Kristo, *Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*, [Corvina] 1993, s. 215.

³⁰ PSRL, t. II, 831; M. Gruszeński, *Istorija*, t. III, s. 76; N. de Baumgarten, *Wtoraja wjetw*, s. 21; W. T. Paszuto, op. cit., s. 281.

kościół prawosławny znał instytucję rozwodu³¹. Nie powinien też budzić naszego niepokoju brak informacji o ewentualnym rozwiązaniu małżeństwa pomiędzy Romanem a córką Tegaka. Zwróćmy uwagę, że kronikarz halicko-wołyński bez komentarzy przechodzi do porządku nad rozpadnięciem się związku Romana z Gertrudą Babenberg. Opisuując okoliczności opuszczenia przez tego księcia Austrii, a więc i żony, całą opowieść zamyka stwierdzeniem: *si ze preze skazachom jako Vyselk bje dal Novgorodok Romanovi*, w innym zaś miejscu, również bez komentarza, wymienia nowego teścia Romana³². W latopisie kijowskim nie odnajdujemy z kolei informacji o rozwodzie Romana Mściśławowicza z Predslawą Rurykówną, do którego doszło prawdopodobnie jesienią 1196 r., a z pewnością przed zimą 1198/1199³³, choć wzmianki o wspomnianym skandalu matrymonialno-politycznym utrwaliły źródła północnoruskie³⁴.

Przejdźmy teraz do rozpatrzenia kwestii pojawienia się w *Latopisie hipackim* pod 6788 r. syna Mściśława Daniłowicza, Daniela. Uważam, że jedyne źródłowe wystąpienie tego księcia trudno uznać za argument przekreślający możliwość istnienia Mściśława (II), narodzonego z litewskiego związku starszego Romanowicza. Wprost przeciwnie, odnotowanie Daniela Mściśławowicza jako uczestnika rusko-mongolskiej wyprawy na Małopolskę, odbywającej się w początkach 1280 r., moim zdaniem tezę tę podbudowuje.

Jeśli uznamy za słuszną zaprezentowaną wcześniej sugestię, że Mściśław (II) urodził się około 1247/1250 r., możemy założyć, iż do zawarcia małżeństwa był zwyczajowo zdolny około 1261–1264 r., natomiast do splodzenia potomstwa, gdzieś w granicach 1263–1268. Jak widać z tych, co prawda hipotetycznych obliczeń, Mściśław (II) mógł w początkach 1280 r. posiadać syna w wieku 13–16 lat³⁵.

Brak w kronice halicko-wołyńskiej wzmianki o ewentualnym mariażu Mściśława (II) nie jest bynajmniej zjawiskiem nadzwyczajnym. W okresie objętym zapiskami tego źródła męscy potomkowie Romana Mściśławowicza zawarli, nie licząc domniemanego związku Mściśława (II), dwanaście lub trzynaście małżeństw³⁶. Tylko o pięciu z nich latopis podaje wiadomości wprost³⁷. Źródło zupełnie przemilcza drugi związek Jerzego Lwowicza (z Eufemią Kazimierzówną), natomiast w wypadku sześciu lub siedmiu

³¹ S. W. Juszkow. *Obszczestwenno-politiceskij stroj i prawo kiewskiego gosudarstwa*, Moskwa 1949, s. 444. Por. W. M. Riccka, *Slijub i podruzne zittja u Kivskij Rusi*, „Ukraiński Istorичnij Żurnal”, nr 1 (370), 1992, s. 138–139.

³² PSRL, t. II, 837–838, 831.

³³ Podobnie jak w wypadku sytuacji opisanej w przyp. 12, ze względu na brak miejsca, po szczegóły chronologiczne mogę tylko odesłać do mej niepublikowanej rozprawy o polityce małżeńskiej Romanowiczów.

³⁴ Zob. np. L. lawr., s. 392 (pod 6705 r.); PSRL, t. VII, s. 106 (pod 6705 r.). Odnośnie datacji wydarzeń zapisanych w latopisie ławrentiewskim pod 6705 r., patrz N. G. Bereżkow, *Chronologija ruskogo letopisanija*, Moskwa 1963, s. 85.

³⁵ Jako punkt wyjścia tych obliczeń przyjmuję opinię Kazimierza Jasińskiego, że najniższa różnica wieku pomiędzy ojcem a dzieckiem wynosiła 15 lat (K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. I, Wrocław 1973, s. 26).

³⁶ Daniel Romanowicz zawarł dwa małżeństwa, Wasylko Romanowicz, dwa lub trzy (w tej sprawie — D. Dąbrowski, *Małżeństwa Wasylka Romanowicza. Problem mazowieckiego pochodzenia drugiej żony*, [w:] *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów*, pod red. K. Zielińskiej-Melkowskiej, Toruń 1997, s. 221–233), Lew Daniłowicz jedno, Roman Daniłowicz — jak staram się wykazać — trzy, Szwarno Daniłowicz jedno, Włodzimierz Wasylkowicz jedno, Jerzy Lwowicz — dwa. Ostatnio Jan Tęgowski wykazał, że Jerzy ożenił się z Eufemią Kazimierzówną już w 1289 r. (J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. VI — Historia 1987, s. 53; idem, *Małżeństwa Lubarta Giedyminowicza. Przyczynek do genealogii dynastów halicko-wołyńskich w XIV wieku*, „Genealogia”, t. VI, 1995, s. 21 i przyp. 20). Patrz też K. Jasiński, *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, pod red. A. Radziwińskiego i J. Wróniszewskiego, Toruń 1996, s. 19.

³⁷ Daniel z Anną Mściśławówną — PSRL, t. II, 732: *poja u niego* [tj. u Mściśława Mściśławowicza] *Danil dscer imenom Annu*; Lew Daniłowicz z Konstancją, córką Beli IV — PSRL, t. II, 809: *Danil poide poem syna svoego Lua* [...] *ide k korolevi i wo Izvolin i poja dscer ego synu si zenje*; Roman Daniłowicz z Gertrudą Babenberg — PSRL, t. II, 821: *i da* [Bela IV] *sestru gerejukovu za Romana*; Szwarno Daniłowicz z N. córką Mendoga — PSRL, t. II, 830: *Potom ze Voiselk stvori mir s Danilom i vyda dscer Mindogdovu za Svarna sestru svoju*; Włodzimierz Wasylkowicz z Olgą Romanówną — PSRL, t. II, 861–862: *bys svatba u Romana knjazja u Brjanskogo i naca otdavati miliju svoju docer imenom Olga za Volodimera knjazja syna Vasilkova*.

pozostałych mariaży korzystać musimy z różnorodnych informacji pośrednich. Dla przykładu, o ostatnim małżeństwie Romana Daniłowicza dowiadujemy się dzięki temu, że latopisarz opisując wyprawę Daniela Romanowicza na Jaćwież wspomniał o udziale w niej Romana wraz z teściem, księciem Glebem³⁸. Świadectwem zawarcia przez Wasylka Romanowicza pierwszego związku małżeńskiego jest zapiska dotycząca jego podróży do Suzdala na ślub swego szuryna, natomiast drugiego lub trzeciego, podana pod 6773 r. informacja o śmierci wielkiej księżnej Wasylkowej³⁹. Z kolei o pierwszym mariażu Jerzego Lwowicza dowiadujemy się tylko dlatego, że książę ten poproszony przez Włodzimierza Wasylkowicza o pomoc w wyprawie na Bolesława Siemowitowica, wymówił się od osobistego udziału, gdyż właśnie wyjeżdżał do Suzdala żenić się⁴⁰. W pozostałych przypadkach sytuacja przedstawia się analogicznie. Dodajmy, że prawie w ogóle brak danych na temat małżeństw zawieranych przez kobiety należące do dynastii⁴¹.

Aby ostatecznie rozwiać wątpliwości co do możliwości posiadania przez urodzonego około 1247–1250 r. Mścislawa (II) syna zdolnego uczestniczyć w 1280 r. w wyprawie wojennej zaznaczyć należy, że jak słusznie zauważył Wacław Sobociński, w prawie czeskim, węgierskim i co nas najbardziej interesuje — ruskim, nie trzymano się ścisłych granic wieku określających zdolność do działania. Kierowano się w poszczególnych wypadkach stwierdzeniem odpowiedniego rozwoju fizycznego i umysłowego⁴², a także, co trzeba dodać do wniosków Sobocińskiego, potrzebą lub koniecznością polityczną.

Źródła ruskie odnotowują szereg wzmianek poświadczających aktywność polityczną małoletnich książąt w momentach, gdy takiej aktywności potrzeba zaszła. Skoncentrujemy się jednak wyłącznie na informacjach o udziale młodocianych dynastów w wyprawach wojennych. Już z *Powieści Minionych Lat* dowiadujemy się, że będący dzieckiem Światosław Igoriewicz uderzył pod opieką Asmunda i Swenelda na Drewlan⁴³. Urodzony 8 października 1170 r. Włodzimierz Igoriewicz w 1185 r. uczestniczył w wyprawie przeciw Połowcom, zakończonej klęską nad Kajałą⁴⁴. Napad Litwinów odparł pod Toropcem, stojący bez wątpienia nominalnie na czele Nowogrodzian, dwunastoletni Wasyl Aleksandrowicz⁴⁵. Uczestniczący u boku ojca w rozbiciu oddziałów litewskich pod Newlem Włodzimierz Wasylkowicz liczył sobie wówczas najwyżej piętnaście

³⁸ PSRL, t. II, 831.

³⁹ Ibidem, t. II, 758, 863.

⁴⁰ Ibidem, t. II, 883–884.

⁴¹ Latopis milczy na temat małżeństw wszystkich trzech córek Daniela Romanowicza oraz córek Lwa Daniłowicza. Podaje informację tylko o zawarciu związku pomiędzy Olgą Wasylkową i Andrzejem Wsiewłodowiczem czernihowskim, przy czym zainteresowanie kronikarza wspomnianym faktem można wyjaśnić tym, że w czasie uroczystości ślubnych wspomnianej pary spadła na Romanowiczów wieść o ponownej wyprawie Burundaja (PSRL, t. II, 848).

⁴² W. Sobociński, *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. II, 1949, s. 254.

⁴³ *Powest Wremennych Let*, c. 1, Leningrad 1953, s. 42 (pod 6454 r.); N. Szczawielewa, *O knjazeskich wospitateljach w Drewniej Polsce*, [w:] *Drewnejsze gosudarstwa na territorii SSSR*, Moskwa 1987, s. 125 i przyp. 13.

⁴⁴ Data urodzin księcia (PSRL, t. II, 562). Chronologię tego wydarzenia ustala N. G. Bereżkow, *Chronologija*, s. 187. Opis wyprawy zakończonej klęską nad Kajałą — PSRL, t. II, 637–644.

⁴⁵ *Nowgorodskaja perwaja letopis starszego i mładszego iswodow*, Moskwa–Leningrad 1950 (reprint Haga–Paris 1969), s. 80, 307; PSRL, t. X, Sanktpeterburg 1885 (reprint: Moskwa 1965), s. 139.

Jedynym znanym mi źródłem podającym roczną datę narodzin Wasyla Aleksandrowicza jest kronika ruska wydana z XVI-wiecznej kopii po raz pierwszy przez Ignacego Daniłowicza. Pod 6649 r. (1141 r.) odnajdujemy tam następujący tekst: *rodisia kniazia Aleksandru syn Wasilej i prjecha Aleksandr w Nowhorod i za Koporju Nemez izbisza* (*Latopisiec Litwy i Kronika Ruska*, Wilno 1827, s. 144). Stuletnie przesunięcie daty narodzin księcia, a także wielu innych wydarzeń, objaśnia wydawca między innymi w przypisie 111 na s. 146. Kronika ta funkcjonuje w terminologii współczesnej jako latopis supraślski. Wydany on został ponownie w ramach PSRL (t. XVII, Sankt Peterburg 1907, 1–84) oraz ostatnio, jako t. XXXV PSRL (Moskwa 1980). Interesujący nas passus odnajdujemy w tej edycji na s. 45. Latopisowi supraślskiemu szczególnie dużo uwagi poświęcił Nikołaj Ułaszczik (zob. tego autora: *Otkrytie i publikacii supraślskoj letopisi*, [w:] *Letopisi i chroniki*, Moskwa 1976, s. 203–213; oraz: *Wwiedenie w izuczenie belorussko-litowskogo letopisanija*, Moskwa 1985, s. 29–30. Odnośnie danych biograficznych Wasyla Aleksandrowicza — por. A. W. Ekzemplarskij, *Welikie i udjelnye knjazja Siewiernoj Rusi*, s. 1238 po 1505 g., t. I, Sankt Peterburg 1889, s. 284.

lat⁴⁶. Nie możemy też zapomnieć o działaniach zbrojnych prowadzonych od najmłodszych lat przez Daniela i Wasylka Romanowiczów, choć tutaj należy brać pod uwagę fakt, iż książęta ci zostali we wczesnym dzieciństwie osieroceni.

Jak widać, młodociani Rurykowicze nierzadko uczestniczyli w wyprawach, bądź nimi nominalnie dowodząc, bądź ucząc się rzemiosła wojennego u boku ojców. Nic więc nie stoi na przeszkodzie by uznać, że Mściśław (II) idąc na Małopolskę mógł zabrać ze sobą trzynasto-czternastoletniego syna. Brak w *Latopisie hipackim* jakichkolwiek wcześniejszych informacji na temat Daniela Mściśławowicza zdaje się potwierdzać przy tym, jako argument *ex silentio*, zaproponowany powyżej wiek tego księcia⁴⁷.

Przejdźmy na koniec do omówienia grupy przesłanek o charakterze politycznym, poświadczających istnienie Mściśława (II) Daniłowicza. Niewątpliwie początek aktywności tego dynasty, mimo braku danych w *Latopisie hipackim*, odnieść można do 1269–1270 r. Wówczas to, po niemal równoczesnej śmierci Wasylka Romanowicza i Szwarna Daniłowicza, zasadniczo zmienił się układ sił wewnątrz państwa halicko-wołyńskiego. Pierwszoplanową pozycję uzyskał stojący dotąd na uboczu Lew Daniłowicz. Skupił on w swych rękach dzielnicę własną oraz ziemie pozostające we władaniu Szwarna. W ten sposób z rzeźnika „separatyźmu”, w okresie przewagi stryja i młodszego brata, stał się propagatorem ścisłego podporządkowania wszystkich spadkobierców Romana woli wielkiego księcia. Dlatego też, jak przypuszczam, wymógł na młodym Włodzimierz Wasylkowiczu wydzielenie części ojcowizny na rzecz Mściśława (II)⁴⁸. Działanie to miało na celu osłabienie odrębności Wołynia, ułatwiające sprawowanie nad nim kontroli przez księcia zwierzchniego, za którego zapewne uważał się Lew.

Jednak, co symptomatyczne, w niedalekiej przyszłości, Mściśław (II) wszedł w porozumienie z Włodzimierzem, skierowane przypuszczalnie przeciw dominacji Lwa. Znajdujemy w kronice halicko-wołyńskiej kilka fragmentów znakomicie ilustrujących powyższy pogląd. Na wspomnianą przez nas wyprawę przeciw Małopolsce z 1280 r., rad wyruszył Lew wraz z synem Jerzym, zaś przymuszeni przez mongolską przewagę, Mściśław z synem Danielem i Włodzimierz Wasylkowicz⁴⁹. Tenże Włodzimierz umierając, przekazał swe księstwo właśnie Mściśławowi, wyraźnie swą decyzją godząc w oczekiwania Lwa⁵⁰.

⁴⁶ PSRL, t. II, 856 (pod 6770 r.). Odnośnie wieku Włodzimierza — patrz D. Dąbrowski, *Matżeństwa Wasylka Romanowicza*, s. 227.

⁴⁷ PSRL, t. II, 881: *Lev rad poide s Tatary i so synom swoim Jurjem a Mstislav i Volodimer, syn Mstislavl Danil i poidosa nevoleju Tatarskoju*. Analizując przebieg opisywanej przez *Latopis ipatiewski* wyprawy, można odnieść wrażenie, że wszyscy uczestniczący w niej książęta, oprócz Daniela Mściśławowicza, stali na czele wyodrębnionych oddziałów. Moim zdaniem, potwierdzałoby to młodociany wiek tego księcia.

⁴⁸ Zupełnie bezpodstawnie Mychajło Gruszewskij uznał, iż Mściśław Daniłowicz musiał posiadać jakąś włość już po śmierci Daniela Romanowicza. Ukraiński badacz, w odpowiednim passusie swojej historii Ukrainy, stwierdził: *Wolost drugogo Daniłowica-Mstislawa nam neżwisna, choc bezperečno win maw jakus wolost — moze Terebowelscinu* (*Istorija*, t. III, s. 92). Domysł Gruszewskiego przyjął jako pewnik np. Aleksandr Presnjakow (*Lekcii po russkoj istorii*, t. II, Moskwa 1939 [*Russian Reprint Series*, wyd. A. W. S o l o v e v, t. XXV, The Hague 1966], s. 39). Władimir Paszuto uznał z kolei, że Mściśław po śmierci ojca otrzymał Łuck (*Ocerki*, s. 290). Pogląd ten przyjęli także Iwan Krijakewycz (*Galicko-Wołyńskoe kjażestwo*, Kijw 1984, s. 105) i Lewko Wojtowic (*Udiłni*, s. 89, 122). Natomiast Bronisław Włodarski, godząc opinie Gruszewskiego i Paszuty, przyznał Mściśławowi zarówno księstwo łuckie, jak i trembowelskie (*Polska i Ruś*, s. 150). Zbliżone stanowisko we wspomnianej sprawie zajął Gunter Stokl, który stwierdził, że Mściśław dostał zapewne po śmierci Daniela jakiś niewiele znaczący udział, być może Łuck i Trembowle (G. S t o k l, *Das Fürstentum Galizien--Wolhynien*, [w:] *Handbuch der Geschichte Russlands*, t. I (bis 1613), wyd. M. H e l l m a n n, Stuttgart 1981, s. 526 i przyp. 37 na s. 527). Chciałbym zwrócić uwagę, że opinie wszystkich wspomnianych badaczy na temat posiadanej przez Mściśława włości były obarczone przekonaniem o istnieniu jednego tylko syna Daniela Romanowicza o tym imieniu. W rzeczywistości nie ma żadnych podstaw źródłowych by przyznać wzmiankowanemu pierwszy raz w 1271 r. Mściśławowi (II) jakikolwiek udział, szczególnie uzyskany jakoby bezpośrednio po śmierci ojca. Zdecydowanie najprawdopodobniejszym rozwiązaniem jest przyjęcie wniosku, że interesujący nas dynasta został nadzielony przez starszego, przyrodniego brata, po śmierci Wasylka i Szwarna, bowiem od tego mniej więcej czasu zaczyna występować na kartach kroniki halicko-wołyńskiej, i to od razu jako osoba dysponująca własnym pułkiem.

⁴⁹ PSRL, t. II, 881.

⁵⁰ *Ibidem*, t. II, 900–905, 911–914, 929.

Uważam, że sojusz książąt włodzimierskiego i łuckiego można traktować nie tylko jako wyraz separatyzmu wołyńskiego i dążeń do utrzymania szerokiej samodzielności, lecz również jako dowód na brak silniejszych więzi pomiędzy przyrodnimi braćmi, między którymi istniała na dodatek duża rozpiętość wieku. Przypomnijmy, że Lew wystąpił pierwszy raz na kartach źródeł 31 lat wcześniej niż Mścisław (II). Tymczasem bardzo ciepłe stosunki łączące tego dynastę z bratem stryjecznym, Włodzimierzem Wasylkowiczem, obok politycznego, mogły mieć także podłoże w rówieśnictwie obu wnuków Romana. Jedyne syn Wasylka urodził się bowiem, moim zdaniem, najpóźniej w połowie 1249 r. (najprawdopodobniej jesienią 1247 r.), a Mścisław (II), w okresie pomiędzy 1243 a początkiem lat pięćdziesiątych XIII w., przy czym, jak starałem się wykazać, najprawdopodobniej około 1247–1250 r.

Zamykając te rozważania, chciałbym zwrócić uwagę na jeszcze jeden argument natury politycznej. Jakiś czas po objęciu władzy we Włodzimierzu, Mścisław (II) otrzymał od książąt litewskich Budykida (Butygejda) i Budywida (Butywida) Wołkowsk *aby s nimi mir derża*⁵¹. Czy przypadkiem ten gest litewskich władców i podkreślane przez kronikarza utrzymywanie przez Mścisława (II) pokojowych stosunków z północnym sąsiadem, nie wynikało w jakiejś mierze z pokrewieństwa lub bliskiego powinowactwa zachodzącego pomiędzy interesującym nas władcą Wołynia i wspomnianymi wyżej Litwinami?

⁵¹ Ibidem, t. II, 933. Ostatnio na temat genealogii Budykida (Butygejda) i Budywida (Butywida), poruszając także kwestie polityki prowadzonej przez Litwę w końcu XIII w., wypowiedział się Tadeusz Wasilewski (*Początkowe dzieje dynastii Giedymina*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997, s. 347–362, szczególnie, s. 352–355, 358–362). Por. np. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, t. I, s. 142–156; W. T. Paszuto, *Obrazowanie litowskiego gosударstwa*, Moskwa 1959, s. 389, 492; A. K. Kraucewic, *Stwarence Wjalikaga Knjastwa Litouskaga*, Minsk 1998, 166–167.